

Проф. д-р Н. Н. Глубоковски

В ПАМЕТ НА ПОКОЙНИЯ ПРОФЕСОР АЛЕКСЕЙ ПЕТРОВИЧ ЛЕБЕДЕВ

(ПОД ПЪРВИТЕ ВПЕЧАТЛЕНИЯ ОТ ТЕЖКАТА ЗАГУБА)¹

Abstract: N. N. Glubokovsky, „In memoriam of Late Prof. Alexey Petrovich Lebedev (Under the First Impressions of a Heavy Loss)“. *Translation: Pavel Pavlov*

This text is a poignant “farewell” (a play on words, literally: “Go with God”) from the great Russian scientist Professor N. N. Glubokovsky to his teacher, Professor A. Lebedev. Written as a biographical remembrance, it sheds significant light on the remarkable contributions of Professor Lebedev to Church-historical science. Lebedev dedicated himself selflessly to his work, tirelessly laboring day and night despite the toll on his health. In keeping with the biblical wisdom of “Remember your leaders” (Heb. 13:7), Professor Glubokovsky recounts the arduous journey of Lebedev’s scientific career—a path that earned him timeless “glory of the glorious” and established him as one of the most significant and influential theologians and historians, both in the Orthodox East and globally. The method of writing history “with word and blood,” as bequeathed by Professor Lebedev, stands as a testament to the enduring strength and impact of his work, embodying the immense energy and fruitfulness of the human spirit, inspired by “the Father of lights” (James 1:17). The text serves as a theological testament and a reflection on theological martyrdom. It outlines the challenging path faced by every scholar tempted by theology, regardless of the era. Although Russia in the late nineteenth and early twentieth centuries was a prime context for Orthodox theology, opposition from Church authorities towards authentic teachers and researchers persisted. Despite recognizing theology as the voice of the

---

¹ Глубоковский, Н. Памяти покойного проф. А. П. Лебедева. – Странник, 1908, № 9, 274 – 305 (отд. отт.: СПб., 1908, 31 с.). (Бел. прев.)

Church—essential for its vitality—finding a place within it has always been challenging, whether during the time of St. Gregory the Theologian, St. Maximus the Confessor, St. Gregory Palamas, or Professor Alexei Lebedev. Beyond its commemorative aspect, this text plays a crucial role in clarifying the place of Professor Lebedev and his methodological approach within the field of theology and Church history. Its hermeneutical and methodological contributions make it a valuable resource in the recent history of Orthodox theology. The text reveals not only Professor Lebedev's scientific principles but also those of Professor Glubokovsky, one of the founding figures of our Alma Mater. The impact of such materials is profound among subsequent generations, and it remains of great interest to observe how this text continues to “live” among the successors of Professor Glubokovsky

Keywords: *Biographical Remembrance, Orthodox Theology, Church History, Russian Academics*

*„Никога славата на славните
не се унищожават със смъртта,
добродетелите не се свършват заедно
с починалите...“²*

В далечния Кавказ, където се укривах в неизвестност дори от най-близките си хора, в късната вечер на 16 юли ме застигна изпратената наслуки телеграма от Москва: „В нощта на петнадесети се спомина Алексей Петрович Лебедев“. Страшно, със своя трагичен лаконизъм това известие изглеждаше толкова невероятно, че мисълта отказваше да го приеме дори и тогава, когато многобройните печатни съобщения неопровержимо свидетелстваха, че починалият се е споминал в Москва, в понеделник 14 юли в 11 часа през нощта, и след опелото на 17-ти (четвъртък) в църквата „Св. Спиридон“, на Спиридоновка, от сонма на духовенството, начело с Преосвещения Анастасий (Грибановски), е погребан на

² Деяния вселенских соборов, изданные в русском переводе при Казанской духовной академии. Том 4, Казань, 1908. Този текст е от Деянията на IV Вс. Събор и се отнася за св. Флавиан Константинополски. (Бел. ред.)

гробницето на Спасо-Андрониевския манастир. Печалният факт се оказваше безспорен, но не преставаше да бъде особено скръбен поради своята неочакваност. Човек, още не толкова стар, дори за руски интелгент-професор³, Алексей Петрович Лебедев, видимо, притежаваше удовлетворително здраве или поне никога не се оплакваше, макар в контактите с други да предупреждаваше последните с трогателна загриженост, че те трябва да си отдъхнат от научно-педагогическите трудове и своевременно да вземат мерки за съхраняване на физическото им благосъстояние, усърдно изпращайки ги „с най-голяма полза да прекарат някъде лятото под смоковницата“⁴. Покойният винаги изразяваше убеденото си намерение да прослужи „в знаменития разсадник на науката“, най-стария Московски университет, също 25 години, както по-рано четвърт век отдаде на Alma Mater – МДА⁵, а кипящата литературно-професорска дейност внушаваше добра надежда, че този свещен завет ще се изпълни. В края на краищата, неотдавна починалият в специално писмо (от 13 май 1908 г.) ни питаше за един микроскопичен научен детайл – и това ни говореше, че той чувства

---

³ Основните биографични данни за живота на Алексей Петрович Лебедев са следните: роден е в с. Очаково, Рузски уезд на Московска губерния на 2 март 1845 г. Неговият баща, свещ. Петър Методиевич, умира нещастно на сравнително млади години (вж. по-долу), а майката Александра Прокофиевна се спомена в ръцете на сина си в Сергиев Посад през 1886 г., като твърде възрастна старица. Учи в Перервинското Духовно училище и в Московската семинария, откъдето през 1866 г. преминава в Московската Духовна академия (в Сергиев Посад), където завършва през 1870 г. в състава на XVII випуск като втори магистър. Оставен непосредствено след това за доцент при катедрата по Църковна история (от 24 септември, А. П. Лебедев още в 1874 г. става извънреден професор, а в 1879 г. – след придобиването на докторат по пътя на публична защита на дисертацията „О Вселенских соборах IV и V вв.“ – получава редовно професорско място. От 1 септември 1895 г. – след 25 годишно служение в родната Академия – той (не без външна принуда) преминава като редовен професор по История на Църквата (на мястото на † протоиерей А. М. Иванцов-Платонов) в Московския университет, на когото остава верен до смъртта си.

⁴ От писмото на Алексей Петрович до мен от 13 май 1908 г.

⁵ Вж. неговата брошура (по отпечатък №№ 297 – 300, 302 – 303 на Московски Ведомости за 1889 г.), „Профессор А. М. Иванцов, я и священник Н. Добронравов, защитник первого“, с. 5, бел.; Богословский Вестник, 1907, № 6, с. 425.

в себе си сили да обхване всичко и да проникне в най-малките подробности. Толкова по-печална и по-болезнено незапълнима е загубата на този неуморим и велик подвижник на църковно-богословската наука, който си замина от нас отвъд всички наши очаквания и изчисления⁶. Нашето чувство и разум до сега упорито се борят против съдбовната очевидност, защото е тежко да се помирим с тази непоправима загуба, оставяща след себе си такава мъчителна пустота. Трябва да се направи голямо усилие, за да се признае случилото се в цялата негова безвъзвратност, а и тогава отново изпитваш изключителна подтиснатост от безкрайността на тази загуба. При такова депресиращо преживяване просто „липсва решителност“, за да може спокойно и всестранно да се оцени научната личност на починалия. За това е необходимо да се отдалечим от него и погледнем в историческа перспектива, но той ни е така скъп и близък, че нашата воля положително не желае да се откаже от него и да го описва с хладна обективност. Тежка е тази душевна борба, която – уверен съм – преживяват всички близки ученици и почитатели на А. П. Лебедев при скръбната вест за неговата кончина. Ще отнеме време, докато образът на покойния от известна дистанция ще може да се обрисова в цялата си грандиозност. Междувременно, непосредствено и неволно едно се чувства от нас с натякваща неустойчивост, че този велик историк-богослов и сам беше крупен елемент от нашата история, в която остави голяма следа по пътя на нейното постъпателно движение към познанието и владаването на истината. През целия си живот той допринасяше за този благороден прогрес и други привличаше към него, под собственото си ръководство и заразителен пример.

Пряката специалност на педагогическо-професорското и литературно-богословското служение на А. П. Лебедев беше „Об-

---

⁶ Доколкото знаем по случайни сведения, А. П. Лебедев е починал наистина неочаквано: на 4 юли той се готвел да напусне Москва за кратка почивка при една близка негова родственица, Н. В. Груздева, в Решма (Костромска губерния, на Волга); но именно в този ден бил принуден да легне болен от пълзящ червен вятър, получен, изглежда, в банята. Заболяването по някаква причина не е било хванато и спряно от докторите съевременно и го довършило, макар да се твърди за неуспешна трахеотомия, по време на която Алексей Петрович почива.

щата история на Църквата⁷. По пространство и време това е огромна, почти необятна сфера, а по същество още по-трудна за обективен анализ и точно възпроизвеждане, че в нея се засяга най-деликатния и тайнствен двигател на историческото развитие, което се разглежда и оценява тук само *от християнско-религиозна страна* [курсив на преводача]. Тук се изисква необикновена зоркост, за да се разграничи навсякъде този фактор в неговата истинска значимост за дадения исторически момент, за да се запази правилното равновесие в изобразяването на цялостното влияние на всички действащи сили, и преувеличаването на най-главните да не затъмни и не изкриви страничните елементи, или тези последните да не отслабят преобладаващото начало. И едното, и другото изглеждат поравно съблазнителни и трудно отстраними. По самото си свойство този религиозен фактор в християнството не е отвлечен принцип за теоретично светоусещане, а творчески съзидателна стихия, която изцяло обхваща човека и изисква – или неприкосновеността на благоговението, или враждебността на отрицанието. При сериозно задълбочаване на научното отношение към въпроса тук не е възможно нищо трето, и, следователно, съществува опасност от увлечение в някоя от споменатите крайности. Разбираемо е, че при православния професор-богослов – тъй като той дава отчет по съвест в своето изповедание – отрицанието и опозицията са невъзможни. Затова особено изкусителен става обратният уклон, особено след като ученият историк вижда, че християнството, прониквайки навсякъде, повсеместно претворява несродното и даже враждебното, наистина обновявайки лицето на земята и възраждайки всички живеещи по нея. Необходимо е най-велико самообладание, при несъмненото върховенство на Божественото и Абсолютното, за да се запази мястото и законната роля за всичко човешко и относително. Иначе първото всичко

---

⁷ Всички други въпроси, на които А. П. Лебедев посвещаваше понякога дори големи печатни трудове, бяха за него странични и привходящи или даже случайни (напр., догматико-апологетическата магистърска дисертация за Сътворението на света, написана от покойния собствено затова, че най-добрите студенти на МДА от това време били длъжни да предпочетат догматически теми за зрелостно съчинение).

ще погълне в себе си и, в края на краищата ще премахне всяка история. От само себе си се разбира, че за това е задължителна най-широка ерудиция, за да се знаят прецизно всички страни и да се изясни между тях истинската пропорционалност от религиозно-християнска гледна точка, а това е недостижимо в пълно съвършенство – дори при най-крайно напрежение на цялата човешка енергия.

Сега виждаме колко грандиозна е задачата на „Общата история на Църквата“ по цялото пространство, по всички места и във всички проявления. Тя се рисува необикновено трудно дори и в случай, че обектът на изследване и въображение би бил достъпен на непосредствено наблюдение. Но в това е и огромното затруднение, че за това служи твърде нищожна част от бързо преминаващата и едва уловима съвременност, защото главната маса принадлежи на миналото, отдавна потънало в мрака на вековете. До нас са се запазили само отражения на тази отминала история в разнородни паметници, поради това преди всичко е необходим пълен подбор и най-строга оценка на съществените извори за всеки период. Едва след тази тягостна черна работа започва творческото възсъздаване, при което отдалеченото придобива плът и кръв на живо историческо явление – не в неговата гола реалност, когато то се отразява с пунктуална фотографска безидейност и просто обременява със статистиката на фактите; а така, както то се очертава на прозрачния хоризонт на историята – в цялата значимост за настоящето, в сравнение с отминалото и по подготовка на бъдещето.

Но всеки отделен момент не е самодостатъчно цяло. Историческият живот справедливо се нарича поток от събития и в него отделните вълни се разбират само в качеството на моменти от движението на цялата „река на времето“, където частното се осветлява правилно във връзката си с цялото, а това последното става конкретно и губи своята мъглявост. Едва в „Общата история на Църквата“ се разпределят цели епохи – *sub specie aeternitatis*⁸ те винаги ще бъдат скоро сменящи се моменти на случващото се, които фактически се задържат и исторически се постигат един-

---

⁸ От гледна точка на вечността. (бел. ред.)

ствено в съотношение с цялото битие, достъпно за наблюдение по цялото протежение чак до най-близкия до нас момент. Без съблюдаване на това условие, и дори при недостатъчна внимателност към него, неизбежно се губи или прекомерно се умалява цялата историческа перспектива, където всяко взето явление се коментира с гласа на самата история, озарява се от нейната светлина и се разкрива от нейния разум. С това се обезпечават широтата на кръгзора, обективизмът на възпроизвеждането и точността на оценката. В противен случай неизбежно са получава едностранчивостта на тясната специализация, при която и най-добрите майстори изпадат в преувеличеност на образа и досадна скрупулознаост на микроскопичния анализ, при който заради иглички и клончета изчезва не само гората, но и дърветата.

За премахването на тази опасност трябва да се види историята на цялото пространство на миналото и от всички страни. А когато погледнеш от тази шеметна висота – пред взора се рисува картина на бушуващо море с всички свойства на стихийен безпорядък. Всичко се движи, кипи, вълнува се – и в този водовъртеж отначало не се вижда нито разумна планомерност, нито творческа постъпателност. Сякаш всичко това е суета и произвол на духа. Необходимо е навсякъде да се прониква извън външната осезателност, тъй като тя служи само за опорна точка за разкриване на ръководните исторически начала, които дават фундамента на целия процес, одухотворяват го на всички отделни стъпала и всички стадии свързват в сплотени звена за развитие на последователно осъществяваната идея. Принципността, почерпвана от потапянето в дълбините на историята, е душата на истинно-научното историческо построение, за да не се превърне то в статистическа хронография на копиране на фактите, където, колкото те са повече, толкова по-безобразна става грамадата от струпани на купчина камъни, защото те в такава масивност просто мачкат, но с нищо не поучават.

Всички тези основни изисквания бяха символ на научния живот на А. П. Лебедев, който ги изповядваше не на думи или с език, а на дело и истина в своето научно подвижничество. Да не говорим за лекциите – дори ако вземем единствено само печатните му

трудове, които свидетелстват за това с поразителна яснота. Повсеместно той започваше със задълбочено проучване относно изворите за набелязаната епоха и посвещаваше на това цели книги или специални отдели. Затова всичките му творения се отличават с документална солидност. Вярно е, че лекциите на А. П. Лебедев не бяха обременени и претоварени с „научен апарат“, но последният винаги го имаше у него във всички по-главни части, въпреки че не го издигаше ненужно с цялата му тромавост. Покойният предпочиташе – макар и отегчителна в своето изложение – историята при възпроизвеждането да бъде поучителна и увлекателна, а не депресираща и отблъскваща, захранваща изцяло *taedium vitae* [умората от живота, бел. пр.]. Високо ценейки подобно трудолюбие в другите, самият А. П. Лебедев, с английска сдържаност на научното самообладание, предпочиташе да излага само необходимото, имайки в запас твърде много. От това солидността не губеше своята фундаменталност, но запазваше атракцията. Всъщност, за да се докаже здравината на зданието съвсем не е задължително да се преброяват и описват всички поддържащи колони, когато е обяснена тайната на неговата стабилност...

Вярно е и това, че в изследването на изворите и материалите покойният А. П. Лебедев не достигаше сам до последните детайли всеки път и при всеки случай, но това се уреждаше от справедливото прилагане на принципа за разделение на труда и доверие към работата на други, специално занимаващи се с частните въпроси и даващи аргументирани резултати. И от самото значение на делото такова задълбочаване в цялата специализираност неизбежно се съпровожда от дребнавост и при най-добрия успех е позволена непосилността за създаването на нещо цялостно и крупно, при цялата несъмненост на микроскопичните новости. И когато са открити корените и средствата за тяхното изхранване – едва ли има навсякъде задължителна нужда сам отново да провеждаш инженерно-хидрологични изследвания, откъде тече под дървото подхранващата влага... А. П. Лебедев смяташе за достатъчно да се дойде до извора и всестранно да се запознае с неговите свойства, как те се представят от възможно по-обширното наблюдение на компетентните специалисти.

Оттук – едновременно с прецизното осведомяване в изворите – ние ще видим у А. П. Лебедев поразителна обширност в запознаването с цялата съответстваща литература. От тази страна неговата начетеност е почти безпримерна и е понятна само при това условие, че той изцяло живееше в книжно-научния свят, където всички открития и литературни явления бяха за него добре познати или желани и чакани гости. И по самия характер на църковно-историческите задачи – този кръг не беше тясно затворен, но още и отдавна привикналите към грандиозната литературна ерудиция на А. П. Лебедев нерядко се изненадваха колко дълбоко се простира неговата научна любознателност и от какви отдалечени области той привлича материали за своите частни и специализирани работи. Това всеобхватно проучване на литературата, общата широта и яснота на научните концепции спасяваше научния обективизъм от крайностите на критичното съвършенство. Последното е изумително по детайлността на анализа, но не детайлизирайки всичко, изтънявайки го до такава степен, че да отрече само себе си, както неизбежно се разрушава всяка прекалено заточено острие, дори ако е направено и от дамаска стомана.

Покойният А. П. Лебедев не простираше своята критика до границите на систематическия скептицизъм, и, неприлагайки към условното абсолютните мерки, навсякъде намираше достатъчно материали, макар и относителни, но достатъчно достоверни или напълно исторически вероятни. Не му се налагаше нито да превръща цялото поле на древната история в пустиня с безформени руини, нито да създава в този простор собствени реконструкции, които дори със своята ефективност повече напомнят *Fata morgana* [от италиански, Фея Моргана, живееща по преданието на морското дъно и примамваща пътешествениците с призрочни видения, е рядко срещано оптично явление от няколко форми на миражи – бел. прев.], отколкото случила се действителност. В резултат се получаваше така, че неговите построения се обезпечаваха с обилни и солидни данни и имаха обективна убедителност. В конкретното приложение това би трябвало да доведе до оригиналност в този смисъл, че успешно се схваща и точно се разкрива вътрешният смисъл на отминалите църковно-исторически събития.

Не бива, разбира се, да се отрича, че А. П. Лебедев невиняги беше самостоятелен по замисъл и изпълнение. Бидейки превъзходен познавач на съответната западна литература, особено немската, той охотно усвояваше нейните ценни придобивки и никога не се стремеше към преднамерена „самобитност“ на всяка цена. Напротив, немалко работи на А. П. Лебедев са замислени и написани под непосредственото влияние или вдъхновение на западните образци. Въпреки това, би било пристрастно тук да се вижда проста компилативност. Всички пособия и прецеденти служеха за покойния историк по-скоро като отправна точка и повод за собствено тълкувание, в което мненията и теориите на предшествениците бяха само материали. Последните, изложени на специална обработка и в нова комбинация, неизменно даваха нещо своеобразно от общ характер и принципно осветление.

Като цяло всички крупни трудове на А. П. Лебедев са оригинални и обогатяват науката, без да се изключват дори и най-незавършените по външност и по детайли. Читателят с най-широка научно-литературна ерудиция винаги черпи от съчиненията на починалия солидни придобивки и чувства себе си обогатен, ако не от най-добрите сведения и съждения, то от новите перспективи. Тук починалият, който най-малко от всичко непосредствено познаваше английската литература, по най-добър начин отразяваше образа на нейното господстващо достойнство – в научната солидност без излишен баласт, в цялостната оригиналност без изкуствено оригиналничене, в научната популярност без банално популярничене.

Фундаменталността на работите, опиращи се на критично проверени и литературно обследвани материали, гарантираше и правилността на техните тълкувания, защото последното се разрешаваше в самосвидетелството на самите паметници и най-верните изразители на своето време. За това способстваше широтата на кръгзора, която е така безпримерна, както и несъмнена по самия обем на разглежданите от А. П. Лебедев епохи.

Отначало – в качеството на академичен професор – той, имайки в своята научна колегия определени специалисти, не вижда особени мотиви да се впуска в детайлен преглед на новозаветния

и най-близкия следапостолски период. Той изхожда от заложените в него първооснови, като авторитетно дадени в богочовешкия подвиг на Господа Изкупител, точно приложени в благовестническите трудове на апостолите и усвоени от живота в епохата на „апостолските мъже“. За него оставало да проследи по-сетнешната съдба на тези християнски начала в хода на световната история, по цялото ѝ протежение. И тук е мястото, където най-ярко се проявява цялото величие на научното достояние, завещано ни от А. П. Лебедев. Без да се бои от детайлни и частни изследвания, той беше враг на тясната самовглъбеност и обичаше да разглежда всяка подробност при широко осветяване на цялата историческа перспектива. Задачата беше твърде трудна, но е разрешена от покойния с изключително рядък и плодотворен успех.

А. П. Лебедев съумя да измине целия исторически път на християнството от посочената граница до най-последните дни. И това не беше общ обзор и не се изчерпваше с отвлечени „възгледи“ относно същността на историческия процес. Напротив, А. П. Лебедев специално се спираше на всички по-важни етапи и за всеки подобен етап даваше подробен и строго научен отчет. Имаме от него цяла поредица от последователни трудове, които в своята самостоятелност задълбочено запознават с най-важните периоди и събития, и с взаимна постепенност разкриват прогресивния ход на историческия процес от неговото установяване до наши дни. Началните моменти са по-дълги от предполагаемото, но с получаването на университетската катедра А. П. Лебедев непосредствено се обърна към новозаветните времена и съумя да подари на руската литература много ценни трудове, от липсата на които тя силно страдаше. Покойният попълни този пропуск и ни изясни основоположните предпоставки на своята научна концепция.

Заедно с това университетското професорство изискваше по-голямо внимание към руската църковна история, въпреки че и по-рано аналогии с последната се вземаха под внимание. Сега построеното се оказва завършено. Вярно, че то всецяло се отнася само към Православието и неговите разклонения в Източните църкви, но – по преценката на А. П. Лебедев – тук бил, така или иначе, най-верният исторически изразител на изконното христия-

янство, което се осветява чрез него от най-съществената си страна. Едновременно с това не изпуска от погледа и най-главните западни изповедания. Напротив, за християнско-паписткия Рим и католицизма починалият немалко се потруди за разкриването на всички особености по неговия произход и историческо проявление, а за протестантството в достатъчна степен изрази своите принципни виждания, чрез разглеждането на съответните научни деятели и теории. При отбелязаните условия не можем да не се съгласим, че историческата съдба на християнството е изследвана от А. П. Лебедев задълбочено и всестранно. Този успех е дотолкова грандиозен с огромните размери на задачата, че можеш да повярваш в него само по безспорните факти, а за руската наука той е направо изумителен. И преди и едновременно с А. П. Лебедев в нея се намират предани труженици с редки дарования, колосална ерудиция, безупречна задълбоченост на критичния анализ, но и в най-добрите образци това били само частни построения, които можеха да бъдат само елементи от научно-историческа концепция. Нерядко тук ни пречи някаква неясна професионална боязливост, при която липсва решителност да се прострем до началата и смелост да достигнем до края. А. П. Лебедев отхвърли този обиден за Православието предразсъдък, непонятен в детайли от всички негови раби, и сам и досега единствен се зае с цялостно описание на целия църковно-исторически живот. От тази гледна точка А. П. Лебедев е собствено първият по време и по достойнство историк на Източно-православната църква, който даде ясна картина на историческата съдба на християнството. По широтата на замисъла и успешността на изпълнението е трудно сега да се открие равен на него и в цялата световна богословска наука. Най-подходящ в това отношение е само берлинският професор Адолф Харнак, както наричаха покойния московските академични студенти още в 80-те години (на XIX в., бел. пр.).

Фундаменталността на конструкцията и обширността на перспективата трябваше да премахнат всяка изкуствена тенденциозност, осигурявайки принципна обективност. За съжаление, в тази част А. П. Лебедев страдаше до последния си ден от тежки недоразумения и жестоки подозрения, често имащи за него горчил-

ката не на обикновена теоретична опозиционност, а на най-реална жизнена отрова... Пълзящата гримаса, която го доведе до гроба, преследваше покойния през целия живот във вид на клевети и злословие... Упорито го смятаха и не преставаха да го третират в качеството на неправославен либерал с предизвикателен характер, предизвикващ размирици. Докторатът му мина много трудно и създаде на автора крайно опасна репутация, дори само поради това, че научният Запад, чрез устата на Ад. Харнак, едва ли не за първи път отбеляза с похвала това руско църковно-историческо съчинение. Атмосферата се сгъсти до такъв задух, че в средата на 80-те г. А. П. Лебедев беше принуден да напусне Московската Духовна академия⁹ и (през 1885 г.) почти е назначен в Казанския университет¹⁰. Най-голямото мъчение за него бе да напусне *Alma Mater*, на която беше предан с цялата си душа¹¹, – и само щастливото ходатайство го спаси временно от изгнание. Въпреки това недоверието продължаваше да виси над починалия като черен облак – и по случай 25-годишното академично професорство (през септември 1895 г.) пряката власт не намери възможност да изрази, макар и най-просто, приветствие на достойния юбиляр¹², а добре се погрижи така, че – вече възрастния човек, „прослужил с вяра и истина 25 години на скъпата му Московска Духовна академия“¹³, – А. П. Лебедев да я напусне и да потърси приют в Московския университет, където преди това не можеше да очаква за себе си

⁹ Вж. за това Богословский Вестник, 1907, № 6, с. 423.

¹⁰ След това (от 1 август 1885 г.) тази катедра зае тук известният казански църковен историк, проф. Ф. А. Курганов.

¹¹ За своята прощална лекция на 13 януари 1896 г. пред московските академични студенти А. П. Лебедев избрал за епиграф словата на св. Григорий Богослов: „И никой и нищо не е толкова жалко, колкото разделянето на атинските съвипускници с Атина и един с друг“ (Надгробно слово за св. Василий Велики, бел. прев.) и пряко нарича Московската Духовна академия „своя скъпа майка“, раздялата с която той преживява дълбоко (вж.: Богословский Вестник, 1907, № 6, с. 401, 424 – 425).

¹² Това се отнася до тогавашния Московски митрополит (от 9 август 1893 г. – до 11 февруари 1898 г.) Сергей (Ляпидевски), и го знаем от устата на неотдавна починалия († 16 март 1908 г.) епископ (Тулски) Лаврентий (Некрасов), който беше в това време (1895 – 1898 г.) ректор на МДА.

¹³ Вж. Богословский Вестник, 1907, № 6, с. 425.

особено гостоприемство, по-скоро тъкмо обратното... Изглежда, сега се открива простор да либералничи „напълно“, без боязън и стеснение, а починалият по-прежнему остана верен само на дълга на историка и нито на йота не се обърна наляво поради тенденциозност, но нещо тук-там „поправи“ с научаването на новооткрити исторически данни. Разбира се, и литературната опозиция, подготвила възникването на предубеждение относно правоверието на А. П. Лебедев, не преставаше да го поддържа, понякога излизаше с организиран систематичен поход на цялата „стегната фаланга“ против полуслепия старик, за да го дискредитира окончателно. В по-принципните сблъсъци покойният умееше да дава пълен литературен отговор и на видните критици, и на пигмейските критиканти, но относно личните нападки решително ни посочваше правилото, че „не бива да се отвличаш за всяко бодване“. За своята правда починалият се доверяваше не на собствената си апологетика, а на обективната научна работа на непрекъснатото творчество. Последното беше по-ясно от всякакви защитни речи, но беше слабо срещу предразсъдъци, именно защото в него нямаше действителни основания, защото не се откриваха и обективни точки, за да го победят и след това да го отстранят.

В края на краищата, особено характерно и знаменателно е това, че А. П. Лебедев умишлено не беше привлечен в подготвителните „предсъборни“ работи, относно нашите църковни реформи, които трябваше да бъдат решени разумно и според заветите на Вселенската Църква. В същото време, там, където отвсякъде се събираха дори любители и догматици, не винаги твърди в богословската терминология, не се намери място за най-добрия ни църковен историк. Наистина, пророкът не се приема в своето отечество... Имам прискръбни лични основания да мисля, че – по лош навик – и след това се запазва страхливият скептицизъм за ортодоксалността на А. П. Лебедев¹⁴, а някои признаци ме навеждат на тягостната мисъл, че и след смъртта той няма да намери признание...

---

¹⁴ Още на 7 януари 1907 г. той ни писа, че неговото „писателство получило удар с камшик“, а на 3 март с.г. с дълбока тъга съобщава, че „в края на живота се превърнах в писател, статиите на когото започват да изглеждат неблагонамерени“.

Работата стигна до там, че двама почтени московски йереи, дори при самата му панахида в храма Божий, се оказват принудени в своите надгробни речи да свидетелстват, че починалият е вярващ човек¹⁵, а в същото време последните звуци на научно-житейското благовестничество на този професор бяха слова за вяра и надежда: „Помолете се за мен...“¹⁶.

Свещеният дълг на благодарния ученик и научното задължение на академично-литературния богослов ни задължават да изляза с решителен протест в защита на учителя, окован в гробна тишина. Няма да засягам вярата, защото това е област, колкото интимна, толкова и свещена, която не подлежи на човешки съд; и ако натрапчивите клевети проникнаха дори и там, то самият Алексей Петрович я смяташе за неприкосновена и не допускаше „декларации за чувствата и благочестието“ на починалите¹⁷. За него е уместна само нашата гореща молитва към Бога, но във всичко останало е допустимо обективно разсъждение на основанието на безспорните факти.

Преди всичко невярно се очертава самата личност на покойния професор като постоянно избухващ в полемичен плам и либерална опозиция човек. Вярно е, че в писателския маниер на А. П. Лебедев нередко се чуват предизвикателни нотки и неговата реч, винаги проникната от особен хумор, не отбягва острите изрази и пронизващите намеци, но това е чисто външна характеристика – атическата сол (*Sal Atticus*, остроумна шега, бел. прев.) се заменя със силен пипер, който отлита и при най-лекия полъх. Покойният не се притесняваше от отзивите и понякога допускаше излишна индивидуална рязкост, но именно тук се открива неговата наивна откровеност, ценяща само възгледите, дори когато заради това да му се налага болезнено да засяга много личности, с наскърбена тревога и за самия него.

Значи, и тук пряко се потвърждават собствените слова на

¹⁵ Вж. Душеполезное Чтение, 1908, № 8, 587 – 588, 599.

¹⁶ Вж. Душеполезное Чтение, 1908, № 8, с. 583, 588; Богословский Вестник, 1908, № 7 – 8, с. 596.

¹⁷ Така ни пише А. П. Лебедев на 24 септември 1905 г. по повод една статия за Православна Богословска Енциклопедия.

А. П. Лебедев, че винаги в научните работи „не ласкателството и пристрастието са движели неговия език“¹⁸. В действителност, това беше дълбоко мирна натура с нюанси на голяма вътрешна срамежливост, по природа склонна към здрав консерватизъм, макар и всецяло враждебна на застоя и разложението. В едно писмо към нас починалият категорично говори за принципа на Сенека, че *vivere militare est* (Да живееш значи да воюваш, бел. прев.), но тази борба той разбираше като органично свойство на самия живот, неизменно развиващ се и укрепващ по пътя към победата и тържеството на най-добрите и свършени начала. А относно принципните убеждения, несъмнено, че са по-прави московските академични студенти, които с гордост приравняваха А. П. Лебедев с берлинския професор Ад. Харнак по обема и степента на научно-литературната продуктивност, но съвсем не и по догматичния характер на неговите изложения. Обаче ръководните кръгове винаги мислеха иначе и заради това се вкопчваха за случайните мисли и частните сентенции. От това става ясно, че на местата на утвърждаващите стълбове у нас се издигат люлеещи се от вятъра тръстики, които сръчно сграбчват само бягащата лоша слава, а добрата пък е непосилно висока за тях и изисква истинско напрежение... Тук политиката на властническата духовна управа е пълна с най-неописуеми контрасти. Дават на А. П. Лебедев степента „доктор на богословието“ и до някаква степен го обличат с авторитета на учителството. Но скоро след това докторската дисертация е официално забранена и я изваждат от духовно-педагогическо обръщение заедно с други негови съчинения, подлежащи на изземване от семинаристите, едва ли не наравно с революционните книжки¹⁹, поради което и най-благожелателната цензура не се решава да допуска новите издания. Но с течение на годините, същите тези трудове, без каквато и да е молба и желание от страна на автора, получават официално одобрение и директно се препоръчват за употреба като помагало... Тези факти е невъзможно нито да се заличат, нито да се претълкуват, защото те несъмнено

---

¹⁸ Вж. Православное Обозрение, 1886, № 4, с. 813.

¹⁹ Вж. у самия А. П. Лебедев в Богословский Вестник, 1907, № 4, с. 720.

съществуват, въпреки взаимното отрицание. От тях става ясно, че съвсем не бива да се счита за задължително предубеждение в тези кръгове, даже по силата на самото му упорство, което говори само за чувствата на съдиите и има чисто субективен произход и достойнство. На тях им се ще, всички налични форми на църковния строй и на самия бит да се признаят и провъзгласят за догматично свещени и изконно християнски. С това обаче решително не може да се съгласи сериозният историк, който внимава и слуша гласа на историческите свидетелства. Идеино пък за него, след това е напълно безспорно, че по причина на самата своя божественост християнството, вярно на себе си, не може да се изчерпва с исторически възникващите и сменящи се особености...

На тази почва у нас се е създала, и до този момент още не е отряла окончателно, най-пагубната колизия между църковната власт и богословската наука, където първата мачка и третира втората, а последната протестира или раболепничи. Още твърде свежа е в нашата изострена памет и чувствителни сърца тази неотдавна епоха, когато господстваха в църковното правителство тези настроения, вредни за него и за богословското развитие, не толкова от деспотичното стеснение на науката, колкото от нейното наемническо подчинение. Изкриви се самата природа на научното знание, извратиха се основните задачи, затъмни се идеалът – не от гонението, което по-скоро вътрешно би го укрепило и външно би го направило по-привлекателно, но именно от поробването, заместващо оригинала и подменящо любезната госпожа с подмазваща се слугиня. Въдвори се и придоби превес това, което се нарича псевдоистория, която способства липсата на органични сили за полемичен плам и укоряваща изобличителност. Покойният А. П. Лебедев с цялото си същество отхвърляше подобни тенденции, поради което е напълно естествено, че той стана опасен и подозрителен за тези, които управляваха ветровете и теченията. Взаимната опозиционност тук бе естествена и поради това неизбежна, докато не се измени едната или другата страна.

А. П. Лебедев най-малко от всичко бе склонен или способен към опортюнистично приспособяване – и оттук се роди постепенно засилващата се недоверчивост към неговата ортодоксал-

ност, която по-късно застина в традиционен предразсъдък. От изложеното е ясно, че това служи единствено на характеристиката, само на създателите и изповедниците на това предубеждение и обективността изисква да се допусне напълно обратното. За безпристрастния наблюдател е безспорно, че А. П. Лебедев е чужд на конфесионалната тенденциозност и в двете направления, и винаги се стреми да говори в качеството на учен, който слуша историята, а не я предполага. При това условие той не може да бъде вкаменял консерватор, както и се изключва преднамереният му либерализъм. По най-добър и неотразим начин тази истина се оправда от покойния неотдавна, когато бурната вълна от иновации, реформаторство и партийност нарасна в църковната сфера и усука всичко дотолкова, че всички тъмни фигури изведнъж се озариха с аленото сияние на борци за свобода и бившите членове-учредители на „Съюза на руския народ“²⁰ със знамена на протеста се завтекоха с водачите на левия фланг... Без да е призован към непосредствена работа за колективно изясняване на нашата налична църковност и нейните въпроси, А. П. Лебедев побърза да отговори с печатно слово и с обичайна яснота формулира своите тезиси. Изглежда, сега се откри удобен момент за „закоравелия либерал“, за да се подчертае целия арсенал от доводи на съкрушителната опозиция за старото и многошумно новаторство. Но се случи друго – и болшинството от заключенията на А. П. Лебедев бяха в полза на формулите на консервативното качество²¹.

---

²⁰ Крайно дясна, антисемитска, консервативна и монархична партия, създадена през 1905 г. като реакция на Първата руска революция. Основният девиз е „Православие, самодържавие, народност“. В тази политическа организация участват много руски духовници: св. Йоан Кронщатски, св. патриарх Тихон (Белавин), митр. Антоний (Храповицки), патр. Сергей, патр. Алексий I и др. През 1907 г. организацията се разцепва и започват муждуособици. (Бел. прев.)

²¹ В последно време А. П. Лебедев беше зает със специализирана работа върху най-новите „реформационни“ движения в нашата Църква и старателно събираше (отчасти и чрез наше съдействие) всички материали, които могат да се открият. И ако този труд е достатъчно обработен, то е твърде желателно да го видим отпечатан, както и въобще трябва да се направи необходимото, за да се завърши пълното „събрание на църковно-историческите съчинения“ на покойния по набелязания от него план и заедно с автобиография, вероятно на-

Характерно е също, че като убеден апологет на паметта на митрополит Филарет (Дроздов), какъвто отново се показва нашият починал учен именно в последните „реформационни“ години от нашата история, особено когато ортодоксално-гранитната личност на Московския светител не можеше да е притегателна, освен ако не се използва за свои партийни интереси... Също толкова е знаменателно, че покойният професор беше пламенен проповедник на изключителната свещеност на православното пастирство, за което изискваше всецяло съсредоточаване на силите и не допускаше отклоняване от него дори в полза на науката, макар сам да ценеше последната повече от всички земни служения... Разбира се, и сега десните все още не считат А. П. Лебедев за напълно „свой“, а някои „десни праведници“ продължават да го ругаят, както, между впрочем, го отбягват и левите, от което пряко следва, че той никога и при никакви условия не е бил човек на партиите и роб на доктринерството²². В него винаги живееше само историкът, който на основите на честно изповядваната вяра съизмерваше и просветляваше разума с цялата съвкупност от фактите на историята. Вследствие на това, научните трудове на покойния са лишени от всякаква тенденциозност и са пропити от обективна принципност.

Така се изобразяват пред нас основните черти на научното творчество на проф. А. П. Лебедев, който в наличните наши условия²³ по-напред и по-далеч от всички се придвижи по пътя към

пълно обработена.

²² Самият А. П. Лебедев на 3 март 1907 г. пише, че него би трябвало да го наричат не „най-авторитетен“ (както това беше направено от мен в печата), а най-безпристрастен или безпартиен. Този принцип с възможна строгост прилагаше починалият и по отношение на лицата. Напр., упреках Алексей Петрович за една „негова симпатия“ към един от съвременните йерарси, а той ми писа на 6 декември 1907 г.: „Не съм имал повод да мисля за него в недобра светлина, а и въобще се придържам към правилото, че е по-добре да се преувеличава в добра, отколкото в лоша страна, ако това е възможно, за един или друг обществен деятел“.

²³ В числото на тези условия трябва да се отнесе и положението на богословската наука в Русия. В тази връзка А. П. Лебедев ни писа на 6.12.1907 г. следното: „Винаги съм бил на мнение, че богословската наука в нашата Руска църква слу-

идеала за историк на християнството. Необходимо е още да се добави, че историята на Църквата той разбираше широко и живо. За него това беше не просто само специализирана „научна дисциплина“, затворена в тесни рамки или поне ограничена в своя кръгзор и в посока на научна любознателност в определен аспект. Починалият твърдо и ясно изповядваше, че „историята на Църквата е майка на всички богословски науки“ и, следователно, обгръщайки ги всичките, служи за почва и опора за тях. Оплодотворявайки последните със светлината на историческия опит, самата тя придобива широта на перспективата и всестранност на възгледите. Тази връзка се основава именно на факта, че това е така и в самия исторически живот, където научните специалности се пораждат от въпросите на времето и се развиват в съответствие с историческите потребности.

Следователно историята тук не е отвлечен шаблон или мъртва хроника, но винаги съхранява своята жизненост, където дори най-отдалеченото минало открива генезиса и смисъла на настоящето, определяйки за последното наличната ценност и засягайки свойствената му бъдещност. В многообразните трудове на А. П. Лебедев именно в това достойнство навсякъде се коментира и отразява Историята на Църквата, която става учителка не с менторска натрапчивост, а поради това, че открива законите на историческото възникване и движение на аналогични явления и институти. Тази драгоценна черта е част от природата на научно-историческото съзерцание (видение, бел. прев.) на А. П. Лебедев и прави жизнена неговата научна работа, която при други е така склонна да се превръща в суха археология. У него миналото не се счита за изчезнало, но е момент от продължаващото битие и

жи преди всичко за външен декор. Съществува богословска наука у католиците и протестантите – затова в подражание и за избягване на упреци доведоха такава и у нас. Но нейното значение съвсем не признават, задоволявайки се с външния факт, че, казват, и у нас има наука. Но се нуждаят от такава наука (богословска), която да не чурулика, а да спазва правилото: удобно мълчание. Не зная случай в нашата история да хвалят някого и да го ценят за занимание и успехи в богословската наука. За съжаление, към този възглед се придържат и сега“. Всички тези съждения на покойния си учител напълно споделям и аз.

затова има органично право активно да участва в него. Ето защо и самият А. П. Лебедев, изучавайки повече древните дни, не се вляше единствено в спомените и не обладаваше кабинетна индиферентност към окръжаващата го съвременна действителност. Последната е известен продукт на миналото и сама апелира към него за подкрепа, а то отговаря или с възторга на увенчаването, или със стона на извращението, изискващо възстановяването на правилата. Така и текущата църковна съвременност естествено се оказва непосредствен обект на историческото наблюдение и критичния размисъл на А. П. Лебедев. И ще видим, че той бърза да откликне на всички най-главни въпроси с въодушевление и жар на най-жива заинтересованост, без археологическата хладност на антикварните справки, подбрани *ad hoc*. Тук няма отклонения от прякото призвание на историка, но само пряко прилагане на житейските научни придобивки към живите явления. Ето защо в много съчинения на починалия се срещат такива сближавания с настоящето и аналогични указания. Именно последният период беше означен от няколко подобни работи, написани с необикновен подем и с поучителна вдъхновеност на историка-мъдрец, който с годините само се запасяваше с опит и не се отдалечаваше от живота, а само по-дълбоко навлизаше в него, по-ясно виждаше истинските пътища и болезнено усещаше ненормалността... В тях навсякъде звучи гласът на великата и многознаеща душа – скърбяща, но никак неозлобена и дълбоко благожелателна. И ще извършим голям грях и ще си принесем огромна вреда, ако зад суровите думи на съдията не приемем заветите на учителя и не го последваме с послушание, потискайки горчивината на изобличението със сладостта от обновлението...

А в това отношение за влияние на А. П. Лебедев е осигурен най-широк простор. В заниманията на покойния, вече най-важната постановка на Историята на Църквата обуславя необходимостта тази дисциплина да загуби книжната си отвлеченост – науката да се прави от експерти в областта, а у останалите да предизвиква само рядко любопитство. Тук със своята жизненост тази история – дори и най-отдалечената – задължително възбуждаше жив интерес, защото, осветявайки миналото, тя става фар за настоящето и

светлина за бъдещето. Всички съчинения на починалия са запечатани с такива свойства. Последните изтичаха от самата природа на историята, в нейното разбиране у А. П. Лебедев. По силата на това, привлекателният интерес не отслабва от изкуствеността или фалшивата тенденциозност и се укрепва с обаятелността на обективната естественост. Тук той порицаваше и преподаваше, приковаваше и отгласкуваше, докосваше се и се вълнуваше от самия предмет, тъй като той бе именно такъв не по научна интерпретация, а по вътрешна същност, по силата на самото си битие. По тези причини всички произведения на А. П. Лебедев, бидейки научни по същество, не погинаха в мрака на научните светилища и техните жреци, а със своите лъчи пробиват всички слоеве, винаги възбуждайки и приковавайки живо и напрегнато внимание върху личната важност на всеки. Скромната академична и университетска аудитория се разширяваше до пределите на по-обширен кръг от лица, за които са важни вечните въпроси на живота в областта на духа.

Що се отнася до приемането и степента на въздействие на съчиненията на покойния в тази обширна среда, то благоприятният резултат се предрешаваше, в най-добрия смисъл, от особеностите на писанията на А. П. Лебедев. Умеейки да схване във всяко явление самата сърцевина, той веднага навлизаше в цялата му дълбочина, поради което подробностите стават недосадни данни, а по-отчетливи, по-близки до индивидуализиращите се черти на познати вече образи. При това, починалият обикновено не обичаше дребните обекти на изследване и поемаше цялата родова група или епоха, където всички частни моменти се разкриват от самата си взаимност и се усвояват в техния автентичен исторически смисъл напълно непринудено – без принуда на автора и без насилие над читателя. Накрая, литературното изложение у А. П. Лебедев се отличава с редки достойнства²⁴. Отчасти монотонно по метод

---

²⁴ Тях, със свойствената си наблюдателност забеляза и с обичайната си специфичност описа известният публицист В. В. Розанов, макар той неправилно да нарича протойерей вярно схванатият от него А. П. Лебедев (вж. Новое Время, № 11641 за 9 август 1908 г.), защото последният живя и почина като мирянин.

и пространно – то винаги е проникнато от необикновена планомерност и подредба на построението, и изобразява с такава прозрачна яснота образа, че на всеки се отварят очите за собствено виждане на разглеждания предмет. Без всякаква външна изкуственост се достига тази естествена художественост, която услажда зрението и просветлява душата с истинско разбиране. Покойният знаеше своята научна цена и не криеше (в писмата към нас) своето мнение, че без неговите трудове е невъзможно да се премине в науката, тъй като те не могат да бъдат и извадени от нея, но като цяло е повече от скромен в това отношение, даже и в най-интимните си беседи. Затова той високо ценеше качеството за общодостъпна литературност и със свойствената му простодушна самоирония охотно повтаряше твърдението на един редактор за себе си, че него и „всеки невежа разбира“...

В това направление се полагаха усърдни грижи и те се увенчаваха с пълен успех. Самите ние знаем от множеството примери как съчиненията на А. П. Лебедев стигаха до най-низшите слоеве. Така, неотдавна ни се наложи да подбираме богословска библиотека за непознат ни лично обикновен монах, натоварен с голяма културна и християнска мисия в най-отдалечения край на Русия – и ние добре помним с какво благодарно чувство на духовно удовлетворение той се изказа именно за трудовете на А. П. Лебедев, намирайки в него своя учител, близък му даже по самия научен авторитет, щом последният единствено ясно изяснява въпроса и задълбочава разбирането. Съгласно казаното, не е чудно за починалия, че макар и да избягваше всякакви външни методи за осигуряване на такава популярност, съчиненията му имаха необичайно за богословските произведения разпространение, тъй като са жизненоважни, засягат различни интереси и са абсолютно за всички достъпни.

А. П. Лебедев беше изключителна феноменалност за нашето специализирано богословие, защото единствен той се реши на своя отговорност да предприеме пълно „издание на своите църковно-исторически съчинения“. За руската богословска наука и за руското религиозно самосъзнание това щеше да бъде добре дошла атестация, ако това начинание завършеше с успех. Отделни томо-

ве скоро се нуждаеха от второ и даже трето издание. За да се получи крайна оценка трябва да се вземе под внимание и нашата руска среда. В нея повечето специалисти-богослови живеят под тежкия натиск на отчаянието, че пишат за несъществуваща публика, неразчитайки на такава и в по-далечно бъдеще. Даже показното високомерие на тази позиция свидетелства колко безнадеждно и убийствено е делото в това отношение. Затова е още по-изненадващо, че в същото време самата руска публика вървеше към А. П. Лебедев без какъвто и да е призив и изкуствени примамки. Още по-висше и по-ценно е и това, че починалият никак не се принизяваше до вкусовете на масите, никога не изпадаше във вулгарно опростяване на мислите и езика, а винаги издигаше стичащата се публика до себе си, в името на възвестяваната от него историческа правда. Във всичко това отново намираме аналог само в английските класически образци.

Разбира се, най-близък обект за приложение на описаните качества на А. П. Лебедев беше преподавателската аудитория, където преди всичко се проявяваха неговите природни таланти, развиваха се и крепнеха многостранните дарования. Още в младежките си години покойният придоби в студентската среда на Московската Духовна академия едновременно и авторитетност, и популярност. Когато се появихме тук през август 1884 г., ние намерихме това рядко съчетание дълго изкристализиращо, укриващо се под навеса на Лаврата на преподобни Сергей. Името на „московския Харнак“ беше гордост за всички питомци на тази Alma Mater. Аудиторията на покойния беше любима и посещавана, въпреки че не съществуваха външни атракции. По-скоро тъкмо обратното. Тромавата фигура на лектора²⁵, вървящ с малки, неуверени крачки, намръщеното късогледо лице, резкият глас с резки нехармонични преходи от пронизителни върхове към глухи низини, навикът да чете непременно от тетрадка – всичко това не представляваше особена привлекателност. Самият пък А. П. Лебедев, вече от

---

²⁵ Ние познаваме А. П. Лебедев именно такъв, макар че, за началните години на своето професорство, той описва себе си иначе (в Богословский Вестник, 1907, № 6, 401 – 402).

вътрешна срамежливост, беше неспособен към преднамерени и систематически ефекти за увеличаване на аудиторията в своя полза²⁶. Той не търсеше и не купуваше евтини аплодисменти, макар че не беше равнодушен към тях. Изложението на лекциите, чуждо на изкуствените риторски украшения и понякога доста провлечено, най-малко от всичко бе разчитано като печеливш за професора търг със слушателите, които у нас, за съжаление, са свикнали да придобиват и да се възпламеняват именно от такива средства...

Очевидно, у А. П. Лебедев имаше по-висока и чисто обективна притегателност, след като студентите в изобилие се стичаха на неговите лекции. И тя, действително, се състоеше в умението дълбоко да улови слушателите със самия предмет, който винаги се избираше по неговото специално значение за цяла редица явления, обхващащ най-важните страни, и се обясняваше по неговата вътрешна сила, завладяваща вниманието. Аудиторията виждаше пред себе си сякаш истинска жива история, а тази последната, чрез устата на професора, разкриваше тайните на своето битие, внушителни и поучителни за всяка мислеща душа. В това направление А. П. Лебедев се ползваше с напълно заслужена слава сред своите студенти, ценящи в него неподражаемия историк-интерпретатор, умеещ да представи логиката на събитията с проникновена нагледност на изображението.

Нищо чудно, че понякога се събираше да го слуша цялата Академия. Така беше напр. в началото на 1885 г., когато той беше помолен временно да чете лекции по Църковна археология след смъртта на проф. И. Д. Мансветов († 16 декември 1884 г.)²⁷. А. П.

---

²⁶ Затова напълно вярвам на свидетелството на непосредствения слушател отец В. П. Борисоглебски (XXIX курс 1870 – 1874 г.), че в 1870 г. първоначално московските академични студенти най-малко харесали въспитателните лекции именно на А. П. Лебедев редом с двама други негови другари, също получили академичните си катедри и четящи едновременно с него; но наскоро в съзнанието на цялото студентство последният се оказал и завинаги останал пръв.

²⁷ Проф. Мансветов, Иван Данилович (1843 – 1885), археолог и литургист, възпитаник на Московската семинария и Московската духовна академия, в която по-късно е професор по Омилетика, Литургика и Църковна археология. Основни трудове: „По вопросу об архитектуре XII в. в Суздальском княжестве“ (ib.), „Омофор“ („Тр. Моск. Арх. Общ.“, 1871, т. III), „Церковно-строительная

Лебедев започна своя курс с характеристика на покойния колега и толкова заинтересува своята група, че специална депутация го помоли да повтори тази лекция вечерта пред цялото академично студентство²⁸. И ентузиазираният успех, сполетял преподавателя, е още по-забележителен, тъй като една четвърт от студентите никога не са виждали очите на Мансветов, а останалите също не се включвали в числото на непосредствените ученици на починалия професор-литургист. Още, от този случай е лесно да се отгатне в каква висока степен А. П. Лебедев притежаваше способността да живописва историята – в истински и буквален смисъл на тази дума, художествено и одухотворено, възкресявайки миналото.

Въобщие, лекционното влияние на А. П. Лебедев върху цялото академично студентство беше огромно и благотворно, в течение на всичките 25 години академична служба. Тук то се простираше върху цялата маса, но по отношение към мнозина се проявяваше с особена индивидуална енергия. Това беше в този период, когато студентското юношество прави последната крачка към достигане на академична зрелост по пътя на писмена дисертация за степента „кандидат на богословието“. Работници в тази част у А. П. Лебедев винаги имаше достатъчно, и между тях преобладаваха най-добрите. Изглеждаше, че по-скоро трябва да се очаква обратното. Вяр-

---

деятельность в Новгороде“ (ib., 1876, т. VI), „Историческое описание древнего Херсонеса и открытых в нем памятников“ (М., 1872), „Златоуст, как проповедник“ („Правосл. Обозрение“, 1873, №№ 9 и 12, „Очерки из истории просвещения и духовной литературы древней Руси“ (там же, 1876), „Из наблюдений во время поездки на археологический съезд в Тифлисе“ (там же, 1881), „Очерки из истории просвещения и духовной литературы древней Руси“ (там же, 1876), „Как у нас привились церковные книги“ (в „Прибавлении к творениям св. отцов“, 1883), „Об устройстве церковно-археологич. Музеев“ („Правосл. Обозрение“, 1872), „О фресках моск. Архангельского собора“ („Труды Моск. Археолог. Общ.“, т. IX), „Взгляд на архитектуру Суздальского княжества в XII в.“ („Тр. I Моск. Археолог. Съезда“, I), „О песенном исследовании: его древнейшая основа и общий строй“ (в „Приб. к твор. св. отцов“, 1880, ч. XXVI), „Митр. Киприан в его литургической деятельности“ (1882), „Церковный устав (Типик), его образование и судьба в греческой и русской церкви“ (М., 1885; диссертация на степень доктора церковной истории) и др.

²⁸ Тази лекция, прочетена вечерта на 9 февруари 1885 г., е отпечатана в Православное Обозрение, 1886, № 4 (април), 789 – 813.

но е, че църковно-историческата област е много интересна сама по себе си, но затова тя е и толкова обширна, че може съвсем да се объркаш – има голяма опасност или да попаднеш в центъра на вече решен въпрос, или в периферията да се сблъскаш с такъв пушинак, откъдето може само да се разнесе страшен гробовен глас. Едновременно с това, църковно-историческият материал изисква голяма ерудиция за правилна работа, която задължава към систематичен и напрегнат труд. В частност, тук е необходима и многоезична филологическа подготовка, която притежаваха далеч не всички студенти, болшинството от които търсеха теми с „руски извори“.

Накрая, според академичния Устав от 1884 г., А. П. Лебедев ежегодно даваше семестриални съчинения на цял академичен курс (обикновено втори). Към момента на кандидатските търсения всички студенти от опит знаеха колко внимателно този професор проучва всяко упражнение, неоставяйки нито едно без собственоръчни писмени забележки. Знаеха и колко строг е той към всички нюанси на мисълта и думите, както и, че ни най-малко не е придиричлив, с цялата острота на забележките и коментарите. При всичко това, студентството го влечеше към него, защото убедено го признаваше за верен учител, който ще посочи надеждния и близък път, който няма да позволи да се изгубят, и благовременно, на драго сърце и умело ще ги изведе от затрудненията. Невъзможно е дори приблизително да се изчисли колко проблеми и притеснения струваше това на професора. Той трябваше да се съобразява и с младежката неопитност, и с юношеското дръзновение – първата беше способна неволно да изцеди великото търпение, а второто с полемична страст води до спорове и обиди. Но ако студентите отиваха към починалия с вяра, то и той им отвърщаше с най-щедрата преданост, чужда на арогантното високомерие и господарската надменност²⁹. Тържеството на ученика беше не-

---

²⁹ Трябва също така да припомним, че в периода на моето пребиваване (от 1884 до 1890 г.) в МДА професорът, при който пишеше кандидатска дисертация определен студент, обикновено винаги се наричаше по отношение към този последния негов „господар“... Не знаем, кога и защо в московското академично студентство така се утвърди тази срамна терминология, но, очевидно, някога за

гова собствена гордост и към най-преуспелите си духовни „чеда“ А. П. Лебедев винаги запазваше неизменна доброжелателност и дружески отношения, въпреки всички болезнени усложнения на личните взаимоотношения.

Между учителя и учениците се създаваше хармонична взаимност, която служеше като почва за последователно възпитание на цели академични поколения в определен научен дух. Ако това не беше „школа“ в технически западен смисъл, то тук е напълно несъмнено едно устойчиво църковно-историческо направление; за което, чрез устата на Ад. Харнак, западната наука с особено ласкава похвала констатираше именно в развитието на църковната история в МДА по времето на преподаването там на А. П. Лебедев. Но тази взаимност осигуряваше на последния възможна плодотворност от научното влияние на младите научни работници. От тук са неизбежни и фактическите добри резултати. Те са безспорни по множеството научно-литературни придобивки, дължащи се на А. П. Лебедев, тъй като той прекара един куп кандидатски работи в магистърската степен³⁰ и някои от тях заинтересоваха

това има достатъчно причини – само не и при А. П. Лебедев, който безусловно не беше склонен към господство и изцяло презираше сервилността.

³⁰ Самият А. П. Лебедев с разбираемо научно удовлетворение споменава (в Богословский Вестник, 1907, № 6, с. 420), че чрез него са „придобили магистърска степен 13 младежи“, при което „раждането на доктори и магистри е свързано със значителни безплодни опити, а понякога и със значителни огорчения“. Тези Лебедеви магистри са следните: 1) А. А. Остроумов (XXXIII академичен курс), сега помощник на попечителя на Казанския учебен окръг (с маг. теза: Синесий Философ, епископ Птолемаидский. М., 1879); 2) А. П. Доброклонский (XXXV курс), професор в Новоросийския университет (Сочинение Факунда, епископа Гермианского, в защиту трех глав. М., 1880); 3) Н. Д. Извеков (XXXVIII курс), протоиерей в Москва и приват-доцент в Московския университет (Иерархия Северо-Африканской церкви. Вильна, 1884); 4) С. И. Остроумов (XL курс), протоиерей в с. Тума, Рязанска губерния (Разбор сведений Евсевия Кесарийского и блаж. Иеронима Стридонского о греческих апологетах II в. М., 1886); 5) А. В. Мартынов (XXXVII курс), доцент в МДА, починал (в нощта на 16 срещу 17 ноември 1901 г.) в сан на протоиерей законоучител-професор по богословие в Петровско-Разумовския селскостопански институт близо до Москва (Учение св. Григория, епископа Нисского, о природе человека. М., 1886); 6) К. Н. Смирнов (XLII курс), преподавател в Ярославската семинария (Обозрение ис-

дори западния научен свят. Беше очевидно, че това е и опитен ръководител, и благоразумен оценител, способен да даде на всеки труд научна санкция. Ето защо А. П. Лебедев, освен непосредствените си ученици, удостои с магистратура и докторат много други автори³¹, и в тази част ние не знаем приблизително нему равен в историята на цялата наша духовно-академична педагогика. Тези негови научни „деца“³² са разпръснати навсякъде и някои заемат професорски катедри в други Академии и Университети, запазвайки почитанието на ученици към своя учител, какъвто той не престава да бъде за тях винаги, живо интересувайки се от съдбата им и неизменно помагач с опит и знания. С благодарност свиде-

---

точников истории I Вселенского собора. Ярославль, 1888); 7) Н. Н. Глубоковский (XLIV курс), професор в Санкт-Петербургската Духовна академия, доктор на богословието (Блаж. Феодорит, епископ Киррский. 2 тома. М., 1890); 8) П. В. Гурьев (XLIV курс), завеждащ канцеларията на Училищния Съвет при Св. Синод в Санкт-Петербург и член на този Съвет (Феодор, епископ Мопсуестийский. М., 1890); 9) Н. Г. Попов (XLVII курс), свещеник и професор в Инженерното училище в Москва (Император Лев VI Мудрый и его царствование в церковно-историческом отношении. М., 1892); 10) А. Ф. Карашев (XLII курс), преподавател в Рязанската семинария (О новооткрытом памятнике Учение двенадцати Апостолов. М., 1896); 11) А. А. Спасский (XLV курс), професор в МДА, д-р по църковна история (Историческая судьба сочинений Аполлинария Лаодикийского с кратким предварительным очерком его жизни. Сергиев Посад, 1896); 12) И. Д. Андреев (XLVII курс), професор в Санкт-Петербургския университет (Константинопольские патриархи от времен Халкидонского собора до Фотия. Вып. I. Сергиев Посад, 1896); 13) Д. И. Брянцев (I курс), преподавател в Рижката Духовна семинария (Иоанн Итал и его богословско-философские взгляды, осужденные Византийской церковью. Харьков, 1905).

³¹ В Богословский Вестник, 1907, № 6, с. 420 самият А. П. Лебедев пише, че „от мен са създадени в (МД) Академията седем доктора по – богословие, църковна история и канонично право“. Това са: 1) † професор на МДА П. С. Казанский; 2) † архиепископ Владимирский Сергей (Спасский), бивш инспектор (1862 – 1863 г.) на Московската Духовна семинария в периода на обучение там на Алексей Петрович; 3) † професор на Московския университет А. М. Иванцов-Платонов; 4) професор на МДА Н. Ф. Каптерев; 5) професор на Харьковския университет М. А. Остроумов; 6) професор на МДА П. И. Цветков и 7) професор пак там Н. А. Заозерский.

³² Така ги нарича в печата самият А. П. Лебедев (напр., в брошурата „Профессор А. М. Иванцов †, я и священник Н. Добронравов“, с. 4, прим.), и това название е много типично за него самия в най-ласкав смисъл.

телствам за това и лично, макар че не съм виждал А. П. Лебедев от началото на май 1891 г. и само поддържах с него писмена връзка, колкото доброжелателна, толкова и поучителна. Като цяло, и тук са големи самоотвержените трудове на починалия, даващ обилни плодове и помагач за узряването на нови, но при него всичко това ставаше просто и непринудено. Както от светлината естествено се запалва светлина, така научният светилник със своите лъчи запалва факли според вида си. Това беше присъща атмосфера, съпровождаща винаги А. П. Лебедев и навсякъде предизвикваше научно озарение.

Прекрасна илюстрация за това служи цялата професура на починалия в Московския университет. Тук „Църковната история“ няма такава опора за своето развитие, нито в подготовката на слушателите, нито в солидарността на останалите факултетски дисциплини – и, преминавайки тук, починалият се чувстваше като архиерей на покой³³. Въпреки това, появяването на А. П. Лебедев на университетската катедра доведе до формирането на широки и сериозни богословски въпроси в университетското студентство; макар че лекторът никак не притежаваше обаянието на либерален преподавател и понякога силно почерпяше лекциите си с ярко ортодоксални и апологетични свойства. Но младите души забравяха за тези фалшиви банални сметки, слушаха навсякъде привличащата научна истина, и явно проявяваха дълбок интерес към самия предмет³⁴. Професорът пък бързаше да поддържа и организира тези увлечения и да им даде всестранно научно-педагогическо удовлетворение. А. П. Лебедев събра около себе си голяма армия от млади научни сили³⁵ и, като научен патриарх, ги призова

³³ Вж. Богословский Вестник, 1907, № 6, с. 422.

³⁴ С необикновена трогателност самият А. П. Лебедев описва (в брошурата „Професор А. М. Иванцов †, я и священник Н. Добронравов“, с. 46) това оживление на църковно-историческата любознателност в московското университетско студентство, като несравнима идилия, доставяща толкова чиста радост за сърцето на професора, а ние в тези негови слова неволно чуваме гласа на великия Богослов и Апостол на любовта, св. Иоан (3 Иоан. 4).

³⁵ Да се устрои това също не беше леко по много причини – и самият А. П. Лебедев, по повод някои мои въпроси за университетските му помощници, ни писа на 7 януари 1907 г. следното: „Откъде да ги взема? Университетът дава на приват-доцентите по История на Църквата от 20 до 25 рубли за полугодие (на час). Кой би се трудил даром?! Аз все още мога, имайки приват-доценти, да открива

и приспособи към университетското преподаване.

Работата вървеше тихо и скромно, но беше здрава по действие и богата на надежди. В литературата и в специалните събрания вървяха горещи до съблазън дебати за богословските университетски факултети, но досега са постигнати само взаимни недоразумения, съпроводени и с теоретични усложнения, и с практически огорчения... В това време, на продължаващ и до сега смут, единствено А. П. Лебедев незабележимо подготвяше практическо разрешение на задачата с неотразима убеденост на реалния факт. Този последният можел да се одобри само с твърдостта на ангажирания научен авторитет, който намира трайна стабилност за творчество на много нестабилна почва. А. П. Лебедев имаше утехата и сам да се убеди в това, понеже беше избран за почетен член на всички руски православни Духовни Академии и някои от Университетите. Но ако на другите неговата сила се предаваше непринудено, то в него самия тя се натрупваше и изтъняваше от напрегнатият труд през целия живот.

Покойният измина тежкия и трънлив път на нищия беден духовен ученик при изключително печални затруднения. Син на селски свещеник от Московската епархия, още от ранните години той преминава през горнилото на тъжни семейни неуредици и крахове. Кариерата на бащата била напълно неблагоприятна и за пиянство той е лишен от сана на свещеник, понижен до обикновените хора, и, бидейки селски учител, починал от неестествена смърт, убит в борба. В допълнение към отегчаващите ежедневни подробности – всичките тези обстоятелства, сами по себе си, потискат младата душа на детето. Тъмните и смразяващи облаци на действителността я лишават от светлина и топлина, без които не може нормално да се развива живото разумно създание.

Под грижите на майка си, А. П. Лебедев попада в Перервинското Духовно училище, но едва-едва бил в състояние да тегли ученическата кашка – не един път се намирал под заплахата от уволнение за неуспех. И по-късно пазеше за тези години печални спомени под обичайното за него название „нещастната Перерва“ –

самостоятелна църковно-историческа група (от типа на факултет)“.

не с озлобление, а в смисъл на обективна характеристика на случилото се. Даже в Московската семинария, която била „нерадостно явление“³⁶, той се изправил не изведнъж. И ако в 1866 г. завършва тук като първенец в първото отделение³⁷, то „това се дължало на изключителната собствена самостоятелност“³⁸. Природните способности, получили опора в каленото трудолюбие, се разгърнали в Академията дотолкова, че бил избран да замести по академична катедра знаменития о. А. В. Горски, чийто предмет беше ревниво пазен заради благоговейната памет на предшественика. Цялото по-сетнешно служение на покойния беше твърдо подвиг на неуморна и безкористна работа.

Професорската работа и достойнство А. П. Лебедев не просто ценеше, а направо почиташе като свещени и не търпеше ни най-малка щета по отношение на тях. Това е своего рода култ, изискващ пълно съсредоточаване на всички сили и мисли, за да се приближиш поне малко до идеала на академичното преподаване. Ето защо починалият решително се изказваше лично пред нас (в специално писмо) даже против съвместителството на две еднородни професури, тъй като професорът се превръща на рецитатор и не може да стои на ниво с развитието на научните познания във всички сфери на неговия сектор³⁹. И ако това равнище се

---

³⁶ Така говори самият А. П. Лебедев в Православное Обозрение, 1886, № 4, с. 792, и тази характеристика на Московската семинария от страна на „винаги уважавания негов професор“ потвърждава специално нейният историк Кедров Н. И. (Московская Духовная семинария: 1814 – 1889. М., 1889, с. 108, прим.).

³⁷ Вж.: Кедров, Н. Посоч. съч, с. 110.

³⁸ Така за това и за Перервинското Духовно училище А. П. Лебедев пише и в самия край на юни 1908 г. на професора на Санкт-Петербургската Духовна академия А. А. Бронзов, получил от последния интересна брошура с негови спомени „Белозерское Духовное училище в 1867 – 1873 гг.“ (СПб., 1908). От своите семинарски учители покойният особено изтъкваше Н. В. Благоразумов, когото винаги препоръчваше като действително „благоразумен“ семинарски ректор, макар този високопочитан духовен педагог и администратор после да бяха прогонили, и той почина на 21 декември 1907 г. като московски придворен протопрезвитер.

³⁹ Много пъти сме говорили по този въпрос – напр. на 12 ноември 1906 г. А. П. Лебедев ми писа следното: „Не одобрявам съвместителството. Ако ми изберат мой приемник при мен, ще се подготвя против това. Не бива да се прави от

оказва почти недосегаемо, то отгук за А. П. Лебедев произтичаше единствено това, че за всеки истински и честен последовател е задължително пълно посвещение на тази велика мисия с пълна и безрезервна саможертва за нея. Катедрата – това е олтар, откъдето се вижда вечната истина, и на него винаги трябва да се кади благоуханията тамян на чистата наука от цялата душа и от всички мисли на академичния свещенослужител.

Такова беше веруюто на покойния, осъществено и на практика. При подобен възглед обичайният за него труд ставаше свещен обет за научния жрец, а всичко заедно създаваше от учения подвижник, който постоянно работи, защото истината неизменно остава и отдалечена, и драгоценна за земното човешко битие. Без да има и без да търси свой личен живот, А. П. Лебедев всецяло потъна в научните интереси и пребиваваше в тях като в своя родна стихия. Ето защо неговият неуморен и непрестанен подвиг поражда даже с чисто външната колосалност на резултатите. И при най-повърхностното наблюдение остава впечатлението, че покойният през цялото време само чете и пише, лишавайки се много пъти от сън⁴⁰. Добре ни е известно, че и в кратките периоди на ваканционни почивки той не се разделяше с книгите и внимателно следеше за научна литература. Само преди две години, попадайки на Балтийското крайбрежие в много неприятно дъждовно лято, А. П. Лебедев намираше този провал почти щастлив за себе си, защото много добре и най-детайлно можа да изследва книгата на Цан (Theodor Zahn, бел. ред.) „Einleitung in das Neue Testament“. А това огромно съчинение, в два тома убийствен печат, може да изчерпа търпението дори на младия професионален специалист – в същото време починалият беше полусляп старец, когото не засягаха директно задачите на новозаветната библиология.

Но свещеното служение не познава ограниченията и е немислимо без жертви. А тях А. П. Лебедев принасяше с героизма на научен мъченик и учен-изповедник до там, че още от рано раз-

---

такава сериозна наука – синекура“.

⁴⁰ Сам А. П. Лебедев свидетелства в Богословский Вестник, 1907, № 6, с. 421, че е „свикнал да посвещава за четене и писане по петнадесет часа“ на ден.

строи съвсем своето зрение. Имаше моменти, когато го заплашваше опасност от пълно ослепяване и беше принуден да се затваря в специални лечебници. Въпреки тези фатални предупреждения, при първа възможност работата продължаваше както преди, и ако за нея липсваха очите му, то починалият наемаше опитни четци, за да може винаги да бъде в течение с научно-литературното движение. Но зрението свършваше с ужасяваща прогресия и се запази само в едното око с непонятност, която самият А. П. Лебедев считаше за „чудото на чудесата“⁴¹, а все-таки не преставаше да пише и пише винаги собственоръчно със своя старателен ситен почерк... Наистина покойният „обичаше до самозабравяне църковно-историческата наука“ и „неразривно се посвещаваше на нея“. Това самосвидетелство⁴² сега вече е запечатано от смъртта и за всички е безспорно, но каква ли сила на научна самопреданост живееше и господстваше в този учен-подвижник, забравящ своя смъртоносен проблем заради научния дълг?! Не е ли в това и тайната на споменатото „чудо“, което винаги се твори в истинския свят, поради което и се дарява приобщение към нея на верния ѝ последовател?

Огромният труд на покойния има и големи плодове. Книжковото му наследство е твърде богато и се изчислява на стотици печатни листа⁴³. Напускайки ни телесно, със своите съчинения А. П. Лебедев неизменно ще бъде в нашата наука жив учител – не просто

---

⁴¹ Срв. за това в Богословский Вестник, 1907, № 6, с. 420 сл., 425, бел. 1.

⁴² В брошурата „Профессор А. М. Иванцов † я и священник Н. Добронравов“, с. 5, бел.

⁴³ По случай 25-годишния юбилей проф. И. Н. Корсунски издаде (отпечатък от „Богословский Вестник“. 1895, № 11, 259 – 276) отделна брошура под заглавие „Двадцатипятилетие учено-литературной деятельности профессора А. П. Лебедева (1870 – 1895 гг.)“. Сергиев Посад, 1885, където се казва (с. 19), че дори тогава само църковно-историческите съчинения (с изключение на малките статии и официалните отзиви) съставят повече от 400 печатни листа, или 12 тома по 600 и повече страници; но от тогава са издадени още много нови трудове. Като цяло, за покойния правилно е отбелязано (в Московски Ведомости, № 165 за 17 юли 1908 г.): „Може с пълна увереност да се каже, че от отдавна у нас не е имало такъв професор, който за 30 години дейност успя да напише и отпечати такава маса ценни капитални трудове, както А. П. Лебедев“.

в една или други отделни дисциплини и специализирани подробности, а в самоотверженното служение на истината, на която той до голяма степен беше верен тълкувател на тайните на миналото и на поличбите на бъдещето⁴⁴.

Ние – непосредствените зрители и най-близки свидетели на този благодатен подвиг, оплодотворяващ нашия научен живот във всички негови стадии – сме дълбоко поразени от неочакваната кончина на великия учител и принасяме на неговия свещен гроб неувяхващ венец от признателни молитви с пламенна вяра, подкрепяща надеждата, че – починалият от трудовете, в изпълнение на трудовете самоотвержен търсач на Истината, сега се е сподобил да я съзерцава очи в очи...

Аз лично, навършил вече (3 юни 1908 г.) 25-годишнина на своята книжовна дейност, благодарствено си спомням как в началото и във всички направления на моето научно битие съм задължен на покойния чрез написаната под негово ръководство дисертация за бл. Теодорит. Затова неволно и неразривно свързвам в моето съзнание тези две скъпи исторически личности. Словата на император Маркиан за Флавиан Константинополски, приложени от мен в 1890 г. към знаменития епископ Кирски⁴⁵, отнасям сега с душевна горест на духовна сиротност към незабравимия мой професор Алексей Петрович Лебедев, тъй като и за него е, и да бъде неизменно, че: „Никога славата на славните не се унищожава със смъртта, добродетелите не се свършват заедно с починалите; а още повече се увеличава доброто мнение за добродетелните с тяхната кончина, защото всяка завист към починалите изчезва...“.

Ессентуки-Железноводск на Кавказ, кр. на юли – нач. на август 1908 г.
(допълнено в СПб., 1908, IX, 8 – понеделник)

---

⁴⁴ Впрочем, в качеството на редактор на Православна Богословска Енциклопедия имам от починалия няколко големи и солидни статии, които ще се появят на свой ред, което означава, че А. П. Лебедев отново ще говори в живо слово с четящата публика.

⁴⁵ Вж. в I том на моята магистърска дисертация за бл. Теодорит (Москва, 1890) на с. 304.

Превод: Павел Павлов